

УДК 574.2: 82

В.Д. Кобець (Україна, Вінниця)

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ В ЛІТЕРАТУРІ ТА РОЛЬ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Людина і природа – це одвічний зв'язок ще від біблейської древності і до нинішньої чорнобильської катастрофи, яка позначила трагічним знаком ХХ століття. Саме вона, людина, якщо вона не агресивна, може налагодити гармонійне існування людей і навколишнього середовища. Ще древній грецький філософ Софокл на підтвердження цієї думки сказав: „Багато що на світі має силу, та нема нічого сильнішого за людину”.

До речі, людина себе поводить по-різному. Скажімо, героїчний представник грецької знаті Алквіад мав дивовижну здатність пристосовуватись до обставин за способом життя тих, серед кого жив, міняючись швидше, ніж хамелеон. Він міг ходити у простому одязі, купатися в холодній воді, носити довге волосся і бороду і ніхто не здогадувався, що колись він мав кухаря в своєму домі і одягався в шовкові шати. Той самий Алквіад у Спарті займався гімнастичними вправами, а в Іонії віддавався буйним веселошам, був легковажним, у Фракії був п'яницею і чудовим вершником, а при дворі перського сатрапа Тісаферна жив пишно і багато, чим затьмарив навіть перську розкіш...

Задумаймося над сучасними хамелеонами-алквіадами, які на сцені нашого життя, діють під масками богобоязливих, співчутливих, а в конкретній дійсності виглядають грабіжниками і тиранами. На прикладі України ми можемо сказати про багатих магнатів, які обезводнюють Дніпро й заплави, вигрібають звідти сотні тисяч піску, намиваючи для своїх котеджів острови достатку, водночас знищуючи багаті нерестилища риби, останній прихисток диких качок, гусей, лебедів, руйнують національну водну артерію.

На мій погляд, і про катастрофічні чорнобильські нариви, і про замулення Дніпра, і про страшні проблеми Київського водосховища, із затопленими церквами, цвинтарями, цілими селами з древньою культурою, високою цивілізацією мусимо говорити гостро і доказово, публічно про наслідки беззаконня і зловживання владою високопосадовців.

Це і є наслідок агресивності людського фактору, бо інакше як розцінити, що на Вінниччині нагромаджено більше тисячі тонн пестицидів, і переважна більшість їх зберігається в іржавих бочках, контейнерах. Тривожний факт – 1025 тонн заборонених та не придатних пестицидів, завезених на територію області із сусідніх регіонів, захоронено у Джуринському отрутомогильнику у Шаргородському районі. До речі, це вогнище небезпеки і загроза людському здоров'ю сьогодні є нічийним.

Людський фактор, на жаль, діє в руйнівному векторі, що спричинило нагромадження на території колишнього „Хімпрому” у Вінниці, біля річки Тяжилівка понад 400 тисяч тонн відходів хімічного виробництва – фосфогіпсу та фосфатних шлаків. Внаслідок чого забруднюється прилегла територія, отрута потрапляє у водоносні шари, хворіють люди, скаржаться у всі інстанції, але „Вінницький Чорнобиль” не меншає, а сучасні „алквіади” продовжують грати роль захисників народу. Воістину театр абсурду, спрямований на послаблення генофонду нашої нації, в конкретному випадку – подолян, традиційно сильних здоров'ям людей, предками яких були такі мужні герої як Данило Нечай, полковник вінницький Іван Богун, який захищав і місто Вінницю, і ріку Буг, і плодівиту землю... А сьогодні Південний Буг все більше стає середовищем антисанітарії. Тим часом вже чимало років ведуться розмови про великий комплекс сортування і переробки сміття, реконструкцію, рекультивацію Стадницького сміттєзвалища, яке вже сьогодні стає вогнищем різних епідемій, загрожує життю тисяч людей.

Подібні проблеми виникають в Калуші Івано-Франківської області, у Стебнику Львівської області, де на місці колишніх родовищ сірки виникають підземні озера, утворенні з пустот, обвалюється земля, а разом з нею хати, великі будинки тріщать по швах. Це загрожує також життю людей, спричиняє ланцюгову реакцію інших проблем.

Українські письменники, журналісти вже не раз наголошували у своїх творах, у гострих публіцистичних статтях про болючі проблеми виживання людини в умовах піщаних бур на Херсонщині, де вигоряють і знищуються сотні гектарів насаджень, про небезпечний для жителів Богданівський полігон, де щороку вибухають снаряди, де необхідна термінова утилізація боєприпасів. Б'є тривогу екологічна служба України, міністерство охорони природного середовища, е

приписи Кабінету міністрів, але справа щодо поліпшення екологічної ситуації в цьому районі загальмована міністерством оборони України. Ташлицька ГЕС волає про здійснення доцільної регуляції води, встановлення нормального режиму роботи цієї споруди та про врятування унікальної флори. Загроза сталася внаслідок руйнівної діяльності людини.

В цій короткій статті всього не згадати, але болить душа екологів, письменників, журналістів, бо вони розуміють, що будь-якого дня на території України може статися серйозна катастрофа, пов'язана саме з людським фактором. Щодня на сполох б'ють дзвони Чорнобиля, але на належному рівні не ведуться роботи на аварійній атомній станції, особливо щодо будівництва радіоактивних відходів.

Свого часу мені довелося побувати в цій зоні, розмовляти з людьми, які зараз трудяться на атомній станції. Відверто скажу, що це надзвичайно оптимістичні люди, хоч і розуміють всю небезпеку, яку таїть атомний монстр. Таким самим оптимізмом сповнені жителі Чорнобильської зони в селі Стичанка. Там повним ходом господарюють люди на землі, ловлять рибу, народжуються діти... Щороку збільшується цвинтарна площа, а людським хворобам немає кінця. Медичне обслуговування на низькому рівні. Про це вже писала видатна українська письменниця, лауреат Шевченківської премії Ліна Костенко у своїх публіцистичних роздумах, однак на людську біду мало хто реагує. Природа мудра, – акцентує поетеса і вірить природі й людям.

Дуже важливо запобігти екологічним катастрофам. Свого часу журналісти привернули увагу громадськості та влади щодо збоїв у роботі Чорнобильської атомної станції, попереджували про можливу катастрофу у газеті „Літературна Україна”. І нині з уст демократичних народних депутатів, письменників Володимира Яворівського, Віктора Терена, Дмитра Павличка, Івана Драча, Юрія Мушкетика, Романа Іванчука звучать застереги щодо екологічних, етнічних, регіональних потрясінь у нашому суспільстві, але реакція на ці виступи надто млява. Необхідна державна позиція щодо вирішення цих важливих проблем, державне матеріальне забезпечення програм, спрямованих на гармонійне співіснування людини, природи, етнічних культур та забезпечення злагоди у суспільстві.

Ще з прадавніх часів в усних та писемних творах волхви возвеличували природу, славили своїх язичницьких Богів, поклонялися їм. Отже в глибинному своєму естві слов'яни жили любов'ю до навколишнього світу, намагалися його зрозуміти і влаштувати життя так, щоб всім було зручно жити. Вони з повагою ставилися до народних обрядів, звичаїв.

Згадаймо древню пам'ятку Київської Русі – „Слово про Ігорів похід”. З якою теплотою і гордістю невідомий автор цього твору описує: „Та вже князю тому Ігореві світ-сонце примеркло, а дерево на добро листя своє зронило, понад Россю та й над Сулою городи поділено?”. Аж дивно стає від того, що така глибока древність способом мислення, зображення природи така близька до нашої сучасності. І вже бачимо зримо, перечитуючи рядки дивовижного „Слова про Ігорів похід”: „Уже Сула бистрая не рине срібними струменями до города Переяслава... Двіна-річка тече болотами на зустріч грізним половчанам...” А якою болючою тугою сповнений плач Ярославни, коли вона звертається до Дніпра-Славути, який „пробив” кам'яні гори крізь землю Половецьку”, то має силу і допомогти і в її горі. Не випадково в цьому творі згадуються знакові ріки нашої нації, які вплелися в народні пісні, легенди, перекази, в поетичні та художні твори. Це – Дніпро, як головна животворча енергія держави, Стугна, Дон, Донець, Сула... Власне, вони та городи руські є тим фундаментальним світом, в якому кипить людське життя.

Без сумніву, твори видатних письменників-земляків Михайла Коцюбинського, Михайла Стельмаха, Степана Руданського, Євгена Гуцала є значними досягненнями в українській літературі де з божественним пієтетом описано і піднесено до найвищих вершин цивілізації описи української природи, традиції української нації. Саме у творах цих письменників бачимо велич людини, в її щоденній боротьбі за краще життя. І тут їй вірною опорою стає рідна земля, а возвеличенням їхньої світлої душі стають безсмертні жайворонки в небесах. Саме таким життєствердним оптимізмом наповнені книги Михайла Стельмаха „Велика рідня”, „Кров людська – не водиця”, „Щедрий вечір”, „Гуси лебеді летять”... Земля, подільські чорноземи у цих творах постають живою субстанцією.

Глибинним внутрішнім сьайвом природи і людини позначені книги подільського письменника, лауреата літературної премії імені Тараса Шевченка Євгена Гуцала. Саме в цих творах особливо відчутне поєднання людини і природи, саме такі твори виховують молоде покоління любити свій рідний край, берегти природу, захищати її і брати участь в екологічних експедиціях, різноманітних конкурсах, писати художні твори про красу рідного краю, про її людей. Доречно відзначити, що „Вінницька газета”, „Вінниччина”, „33-й канал” в останні роки багато уваги приділяють темі охорони природи, сконцентровують увагу громадськості на важливих екологічних проблемах.

Конгрес української інтелігенції Вінниччини, який об'єднує близько п'яти тисяч прогресивних письменників, журналістів, працівників освіти та культури, Вінницька письменницька організація багато зусиль докладають до того, щоб привернути увагу громадськості та влади до ще не вирішених екологічних проблем.

Кілька слів про творчість вінницьких поетів Михайла Каменюка, Григора Мовчанюка, Петра Зарицького... Саме ці поети сміливо ставлять перед собою високі завдання щодо охорони природи, часто виступають із статтями в пресі, організують цікаві зустрічі із шкільною та студентською молоддю. У віршах Михайла Каменюка домінують чудові краєвиди подільського краю, чарівного Придністров'я, рідної Григорівки, де народився поет, а Григор Мовчанюк заглиблюється в історію українського народу, розширює рамки своєї творчості до всесвітніх масштабів, в його творах природа мислиться як Бог. Саме такі твори сприяють вихованню істинних патріотів рідної землі, захисників природи.

Наведу кілька цитат із своєї поетичної творчості, якими засвідчую свою громадянську позицію щодо гармонії в природі. Ось для прикладу вірш „Гримнув постріл” із книги „Свято нашої зустрічі”:

*І немає тиші більше,
І не так шумить трава,
І не так звучать слова,
У моїм ліричному вірші.
А всього лиш гримнув постріл,
Тишу з лісу вимів геть.
Гримнув постріл.
Як це просто.
Скрипка,
Смерть.*

Висновок такий: гармонію між людиною і природою в будь-яку хвилину може порушити постріл, який перекреслює справжність людини, її мораль.

Видатний письменник Михайло Стельмах, який виріс на глибоких народних традиціях та любові до природи пише в ліричній повісті „Гуси-лебеді летять” про зворушливе враження від лебединного перельоту над рідною хатою: „Вони летять нижче розпатланих, обвислих хмар і струшують на землю бентежні звуки далеких дзвонів. Я придивляюся до їхнього маяння, прислухаюся до їхнього співу і мені теж хочеться полетіти за лебедями, тому й підіймаю руки, наче крила...”

Звичайно, це дещо ідилічна картина але вона спонукає зовсім юних і людей старшого покоління задуматися над красою життя, над тим, щоб воно не заплямувалося кров'ю підбитого птаха.

Вже давно знайшов своє місце в когорті захисників природи рідного краю письменник Микола Зарудний, створивши гостросюжетний роман „Гілея”. Це твір про мужніх та одержимих людей, які обживають степові піщані простори Херсонщини, засаджуючи їх ялинами та сосною. Трудовий подвиг цих людей змушує нас мислити по-державному, думати про майбутнє нашої нації, шукати правильних рішень у складних стосунках між людиною і природою.

Роздумуючи над сьогоднішніми проблемами, які стосуються охорони навколишнього середовища, все більше хвилююся за людське життя. Природа теж може нам помститися і за те, що знищуємо в ямальській тундрі ранимий рослинний шар, який після зрихлення гусеницями всюдихода чи колісьми вантажівки відростає тільки через 25 років, як виснажуються запаси води в Україні, як шматувалися кедрові та модринові ліси Сибіру, для прокладання Байкало-Амурської магістралі, як замулюються і забруднюються українські ріки, в тому числі і наш Південний Буг... Після такого господарювання, не дай Боже, настане такий час, що в Європу трубопроводами буде доставлятися прісна вода з озера Байкал.

І справді, у такі хвилини розпачу згадується Тарас Шевченко, який вчить нас жити в гармонії, в любові та братанні, адже воістину так: „Нічого кращого немає, як тая мати молода, з своїм дитятчком малим”.

Очевидно мало просто жити, насолоджуватися привілеями життя, треба енергійно боротися за виживання, виховувати молоде покоління в душі відповідальності за завтрашній день, щоб не сталося так, як у Греції, де сьогодні велика засміченість, особливо на Пелопоннесі, де ще й досі не засипані

глибокі колодязі на апельсинових та оливкових плантаціях, звідки колись брали воду для поливання дерев, де вже не побачити звичайних сірих горобців... Чи тому, що в цих краях мало зернових, чи тому, що немає озер, заплав, де б пташки мали поживу.

На мій погляд, пропаганду екологічної культури треба піднести на вищий рівень, тоді й серйозніше ставилися б до природоохоронних проблем в державних кабінетах, більше б уваги надавали цьому у Верховній Раді України, в обласних та районних інспекціях, в громадських організаціях.

Від замилювання природою треба переходити до рішучих дій щодо кримінальної відповідальності за нищення природи. Адже справді так: незаконно рубаєш дерево – це рубаєш своє життя під корінь.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуцало Є. П. Запах кропу. – Київ: Радянський письменник. – 133 с.
2. Зарудний М. Я. Гілея. – Київ: Видавництво художньої літератури „Дніпро”, 1979. – 5 с.
3. Костенко Л. В. Над берегами вічної ріки. – Київ: Радянський письменник, 1977. – 135 с.
4. Кобець В. Д. Свято нашої зустрічі. – Одеса: Маяк: 1986. – 99 с.
5. Слово про Ігорів похід. – Київ: Дніпро, 1977. – 22 с.
6. Томан Й. Сократ. – Київ: Видавництво художньої літератури „Дніпро”, 1979. – 5 с.